

Lietuvos paminėjimo 451 metais problema

VYTAS JANKAUSKAS

VšĮ „LDK tyrimų centras“, Laurų 2b, Seniava, Kauno r.

Vytauto Didžiojo universitetas, Katalikų teologijos fakultetas, Gimnazijos g. 7, 44260 Kaunas

El. paštas vytas.jankauskas@gmail.com

Straipsnyje* analizuojamos žinios iš Venecijos kronikų, kurios mini Lietuvą Atilos valdymo laikotarpiu 451 metais. Šios žinios, akivaizdžiai perimtos iš Venecijos šaltinių (Simonas iš Kežos tiesiogiai mini, kad naudojosi Venecijos kronikomis), kartojamos ir Vengrijos kronikose. Ši informacija galėjo būti Jono Diakono kronikos neišlikusioje dalyje. Straipsnyje gretinamos istorinės žinios ir archeologiniai duomenys. Rasti tribriauniai antgaliai liudija, kad V a. viduryje galėjo būti Lietuvos ir Atilos valdomų hunų kontaktai. Tai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos vardas galėjo būti paminėtas jau V amžiuje, tačiau tam patvirtinti reikalingi kompleksiniai tyrimai.

Reikšminiai žodžiai: hunai, Atila, Venecija, Vengrija, 451 metai, tribriauniai antgaliai

IVADAS

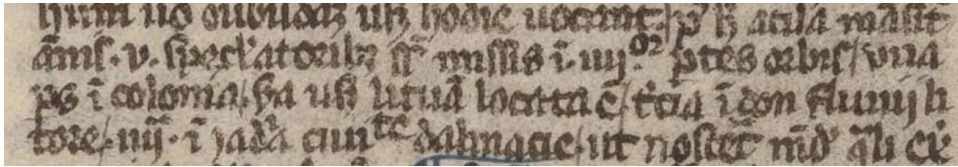
2025 m. Vatikano apaštališkojoje bibliotekoje buvo aptiktas naujas Lietuvos vardo paminėjimas, datuojamas 451 metais. Jį užrašė Paulinas Minoritas iš Venecijos pasaulio istorijoje, pavadintoje „Satirica historia rerum gestarum mundi“, kuri buvo parašyta 1321 m. Venecijoje.

Paulinas Minoritas buvo svarbus Venecijos ir visos Italijos politikos ir kultūros veikėjas. Manytina, kad jis gimė XIII a. 8 deš., veikiausiai kilmingoje venecijiečių šeimoje. Įstojo į pranciškonų vienuolyną, užsiėmė diplomatine ir bažnytine veikla, buvo inkvizitorius, 1324 m. paskirtas Pazolino vyskupu Neapolio karalystėje ir juo buvo iki mirties 1344 metais. XIV a. 2 deš. pabaigoje – 3 deš. pradžioje jis daug rašė, tačiau jo darbai nebuvo skelbti [7, 4–5]. Kompiliuodamas įvairius istorijos šaltinius Paulinas Minoritas juos jungė ir taip bandė sukurti vientisą pasaulio istorijos pasakojimą. Pateikęs gana platų pasakojimą apie hunų valdovą Atilą, jo aktyvius karinius ir diplomatinis veiksmus, prieš hunų įsiveržimą į Italiją jis nurodo:

* Už pagalbą rengiant šį straipsnį autorius nuoširdžiai dėkoja savo kolegoms Dariui Aleknai, Sigitui Lūžiui, Gediminui Vaitkevičiui, Vitaliy Nagrinyy, Andrey Liubyy.

Post hoc Atila mansit annis V speculatoribus suis missis in IV partes orbis: una pars in Colonia; secunda usque Lituam locata est; tertia in Don fluvii litore; quarta in Iadra civitate Dalmatie [48, 202r].

„Po to Atila penkerius metus pasiliko, pasiuntęs savo šnipus į keturias pasaulio dalis: viena dalis – Kelne; kita buvo išsiųsta iki pat Lietuvos, trečia – Dono upės pakrantėje, ketvirta – Dalmatijos mieste Zadare.“

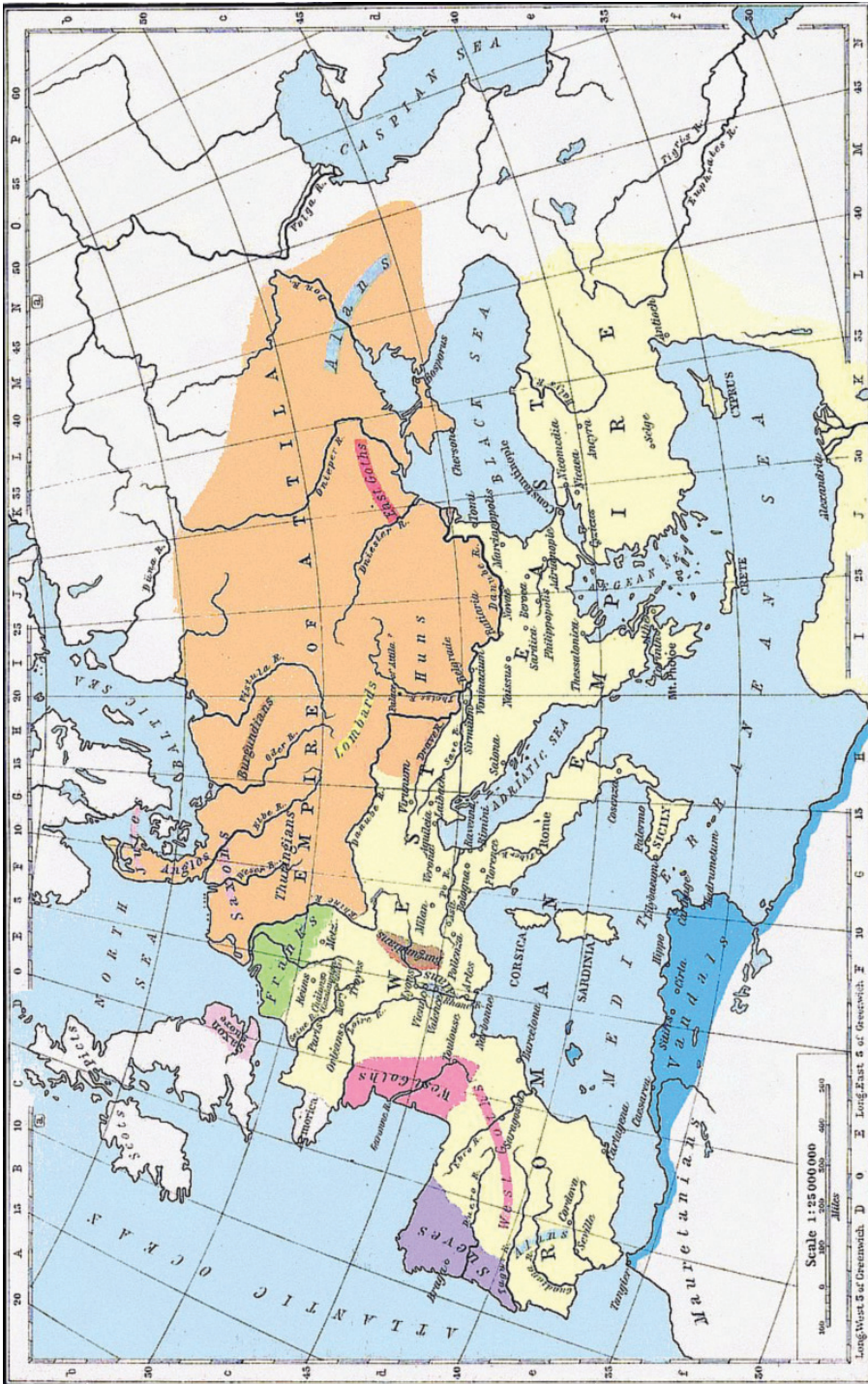

1 pav. Paulino Minorito rankraščio fragmentas [48, p 202r]

Čia Lietuva paminima Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu: Atila siunčia savo žvalgus į du miestus (Kelną ir Zadarą) prie Dono upės krantų, kuriuos galima vadinti Atilos valdų pakraščiu, ir iki Lietuvos. Lietuva čia nėra abstrakcija, o šiaurės šalis, su kuria hunai kontaktuoja. Ji dar nėra istorijos subjektas, jos gentiniai dariniai dar nesudaro vieneto ir ji suvokiama daugiau kaip žinomo pasaulio pakraštys, tačiau Lietuva jau funkcionuoja. Būtina atkreipti dėmesį į kelis filologinius Paulino Minorito kronikos aspektus. Pirmiausia šiame tekste pavartotas archajiškas Lietuvos pavadinimas *Litua* visiškai sutampa su Kveldinburgo analų žinutės turiniu [1, 72]. Antra, Lietuvos vardas turėjo atsirasti ne vėliau negu V a., o tai koreliuoja ir su kalbininkų teiginiais [plg. 68, 121].

Lietuvių ir hunų santykiai istoriografijoje nėra nauja tema, nors žinių apie juos ne daug. Iš vienos pusės, yra Vakarų mokslo tradicija, pagal kurią bent dalis Lietuvos teritorijos įtraukiama į Atilos imperiją, iš kitos pusės, turime nesenus archeologinių atradimų įk kontekstinimus – tribriauniai strėlių antgaliai priskiriami hunams ar jų sąjungininkams. Pažymėtina, jog tai nėra vienas kitą papildantys ar tiesiogiai susiję duomenys. 1911 m. Williamo R. Shepherdso žemėlapyje, publikuotame jo parengtame istoriniame atlase [54, 48], pavaizduota hunų imperija valdanti Atilai užima beveik visą Vidurio ir Rytų Europą ir tęsiasi nuo šiuolaikinio Kelno iki Dono upės. Šiaurinės šios imperijos sienos fragmentas eina Nemuno upe ir padengia bent dalį Lietuvos. Tokios situacijos negalėjo nulemti Lietuvoje rasti tribriauniai strėlių antgaliai, kurie buvo priskirti hunams ar jiems artimiems stepių klajokliams, nes tai jau XX a. pabaigos Lietuvos mokslo realijos. W. R. Shephardas vadovavosi kitais šaltiniais.

Nėra sudėtinga susieti hunus ir Atilą su Lietuva – Lietuvos istoriografijoje puikiai žinomos Vengrijos XII–XIII a. kronikos, kuriose pasakojama apie Atilos dėmesį Lietuvai, jo užkariavimai vienaip ar kitaip paliečia Lietuvą. Tačiau šios žinios yra problemiškos ir kelia daug klausimų. Apskritai nenagrinėta, kaip šios žinios pateko į Vengrijos kronikas. Šį klausimą iškėlęs istorikas Edvardas Gudavičius mano, jog Lietuvos vardas Vengrijoje buvo žinomas dar XII a., tačiau jis svarstė ir apie ankstesnio šaltinio tikimybę, iš kurio šis vardas buvo paimtas [17, 82; 18, 74–77]. Nepaisant E. Gudavičiaus tyrimo, klausimas, iš kur vengrų kronikose atsiranda Lietuva, liko neatsakytas [plg. 36, 145]. Dar XIX a. buvo

2 pav. William R. Shepherd sudarytas Atilos imperijos žemėlapis [54, 48]

svarstoma, ar pirmas Lietuvos paminėjimas neturėtų būti perkeltas į Atilos laikus (remiantis vengrų-lenkų kronikos duomenimis) [50, 71].

Ši tema iš tiesų sudėtinga. Atilos žygius autentiškiausiai perteikia keli V–VI a. šaltiniai: Prisko iš Panijos užrašų fragmentai (nurodo, kad Atilos valdos siekė Okeano salas) [žr. 15, 68], Sidonijaus Apolinaro imperatoriui Avitui skirta panegirika [žr. 46], Prospero Akvitaniečio kronika [žr. 51] ir Jordano *Getika* [žr. 23]. Šiuose šaltiniuose mes nerandame tiesioginės medžiagos apie Lietuvą – net ir žinių apie aisčius čia nėra daug. Todėl Atilos ir Lietuvos santykio klausimas išlieka sudėtingas.

Vėlesni šaltiniai pateikia Atilos vaizdinio raidą, dažnai pakartodami ankstesnius šaltinius, todėl juos reikia vertinti labai atsargiai. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl Atilos ir Lietuvos sąsajos vengriškuose šaltiniuose nebuvo tirtos. Jos neatrodo patikimos, nelengva paaiškinti, iš kur vengrus XII–XIII amžiuje pasiekė žinios apie Lietuvą. Galiausiai reikia pažymėti, kad baltų masyvo vaizdinys yra prieštaringas ir vaizduojamas nenuosekliai. Vengriškų žinių kilmė nėra paaiškinta, todėl tai yra itin opus klausimas, turint omenyje, jog archeologinė medžiaga yra gana iškalbinga.

Šio straipsnio tikslas – pristatyti Lietuvos paminėjimą 451 metais.

VENECIJOS KRONIKŲ TRADICIJA IR LIETUVA 451 METAIS

Ankstyvoji tradicija, susijusi su Atila ir Venecija, dėl informacijos stokos (iš dalies dėl rankraščių defektų) yra sudėtinga [66, 122–123]. Venecijos istorijos tyrinėtojai labai atsargiai vertina pasakojimus apie miesto pradžią, laikydami juos legendomis, kadangi ankstyviausi šaltiniai pasirodė praėjus keliems amžiams po įkūrimo fakto. Kita vertus, Venecijos įkūrimas ir Akvilėjos sunaikinimas, įvykdytas Atilos vadovaujamų hunų, laikomi susijusiais įvykiais [14, 3–12]. Tai verčia detaliau peržvelgti Venecijos kronikas nuo pat jų atsiradimo (nuo pirmųjų išlikusių pavyzdžių). Būtent Atilos vaidmuo sunaikinant Akvilėją yra venecijietiškų kronikų centrinė ašis, kuriant pasakojimą apie pačios Venecijos įkūrimą.

X/XI ir XIV a. pirmojoje pusėje venecijietiškos kronikos nėra gausios. Turime vos keletą egzempliorių, kurie leidžia pažvelgti į venecijiečių atminties konstravimo strategiją, nelabai intensyvią, ypač pirmaisiais amžiais. Iš X/XI amžiaus yra išlikusios dvi kronikos, iš XIII a. antrosios pusės – viena (parašyta venecijiečio, bet ne Venecijoje), o iki XIV a. vidurio yra dar dvi kronikos.

XI a. vidurio Venecijos ir Grado kronikoje pateikiama informacija, kuri yra vengrų šaltiniuose: aprašoma venecijiečių kilmė iš trojėnų, Akvilėjos sunaikinimas ir Venecijos įkūrimas. Šioje kronikoje Atilai skiriamas nedidelis vaidmuo. Visose redakcijose, minint Atilą, nurodoma, kad Akvilėja buvo sunaikinta Atilos hunų, o antrojoje kronikos redakcijoje pridurta, kad Atilos imperijos centras buvo Buda [47, 50; 60; 78 etc.]. Tai yra netiesioginė vengrų ir hunų sąsaja, papildanti mūsų žinias apie vengrų kronikų genezę: hunai ir vengrai yra viena tauta – šios žinios galėjo ateiti iki Vengrijos iš Venecijos. Problema ta, jog lyginant šią kroniką su vengrų kronikų tradicija, pasakojimas apie Atilą čia mažiau išplėtotas, net jeigu lyginsime jį su pirmąja magistro P. (anonimo) vengrų žygių kronika.

Kita svarbi kronika yra Martino da Canale Venecijos kronika, parašyta apie 1275 m. Prancūzijoje. Ja siekta prancūzams (parašyta prancūziškai) pristatyti Venecijos istoriją. Šioje kronikoje taip pat minima legendinė venecijiečių kilmė iš trojėnų, pateikiamos gana skurdžios žinios apie Atilą (jis pristatomas kaip Akvilėjos griovėjas, todėl buvo įkurta Venecija) [8, 8]. Toks nepakankamai išplėtotas pasakojimas negalėjo suteikti postūmio

platesniam pasakojimui apie Atilą, koks buvo parašytas vėlesnėse venecijiečių ir vengrų kronikose. Būtina pažymėti, jog Martinas da Canale atpasakojo jau funkcionuojančią venecijiečių tradiciją.

Labai svarbiu šaltiniu yra Venecijos dožui Andrea Dandolo parašyta plačioji kronikos versija, kurioje aprašoma Venecijos istorija nuo 46 metų iki XIII amžiaus. Ši XIV a. viduryje parengta kronika pasižymi išplėtotu pasakojimu apie Atilą: pateikiama informacija apie Atilos ir jo brolio Bledos valdymo pradžią, Bledos nužudymą, mūsų Katalaunų laukuose ir kita. Pasakojama chronologiškai, tačiau kartais įvykių eiga sumaišoma. Čia pateikiama informacija ir apie Lietuvą:

anno Domini nostri Iesu Christi CCCCLI <...> Hoc tempore Athila rex missit speculatores suos in quatuor partes orbis, uns pars in Colonia, secunda usque Lithuani, tertia in Don fluvii litores quatra in ladra civitate in Dalmacia [2, 57–58].

„451 mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus metais <...> Tuo metu karalius Atila pasiuntė savo šnipus į keturias pasaulio dalis: viena dalis – Kelne, kita – iki lietuvių, trečia – Dono upės pakrantėse, ketvirta – Zadaro mieste Dalmatijoje.“

Šis tekstas labai panašus į pateiktą Paulino Minorito kronikoje. Svarbu pažymėti, kad kaip galima šios kronikos šaltinį Esteras Pastorello nurodė Paulino Minorito iš Venecijos darbą. Akivaizdu, kad išlaikomos tos pačios pasaulio kryptys, jų eiliškumas, taip pat pabrėžta 5 metų pauzė, kurios Andrea Dandolo kronikoje nėra, tačiau pagal chronologiją ją ten galima numanyti.

Andrea Dandolo ir Paulino Minorito kronikų žinučių chronologija koreliuoja: į keturias pasaulio puses žvalgai buvo išsiųsti prieš žygį į Italiją, todėl įvykį galima datuoti tais pačiais 451 metais. Tačiau kyla klausimas, kiek tai patikima? Pirminė medžiagos analizė leidžia teigti, kad aprašydamas šį laikotarpį Paulinas Minoritas elgėsi kaip kompiliatorius – į savo raštus įterpė įvairias įdomybes iš pasaulio istorijos (pvz., žinutę apie Merliną). Taigi jo kronika galėjo būti sukompiliuota iš kitų šaltinių, kuriuos jis panaudojo taip pat fragmentiškai.

Šioje vietoje tenka grįžti prie pirmosios žinomos Venecijos kronikos, kurią parašė Jonas Diakonas X–XI a. sandūroje (prieš 1008 metus). Ši kronika prasideda Justiniano I valdymu ir longobardų atsikraustymu. Neturime šios kronikos pradžios, kadangi vienintelis rankraštis yra defektuotas, o turima pradžia nesisieja su likusiu kronikos tekstu [plačiau žr. 4, 1–3; 5, vii–xv], tačiau iš esamo teksto matome, kad autoriaus spragas užpildęs asmuo žinojo pasakojimą apie Atilą [22, 1; 7]. Ne mažiau tikėtina, kad Jono Diakono rankraštyje galėjo būti pasakojimas apie venecijiečių kilmę iš Trojos pabėgėlių, taip pat pasakojimas apie į keturias pasaulio šalis Atilos išsiųstus žvalgus bei išplėtotas pasakojimas apie Atilą. Tačiau to įrodyti negalima.

Atskiras klausimas, kiek senos galėjo būti šios žinios Venecijoje ir funkcionuoti neiškisiose rašytinėse formose ar žodinėje tradicijoje? Šiame tyrimų etape reikia pabrėžti, kad Italijoje išplėtoti pasakojimai apie Atilą vyravo iš ankstesnių laikų, pavyzdžiui, Pauliaus Diakono Romos istorijoje pateiktas platus pasakojimas apie Atilą iš VIII amžiaus [45, 111–115]. Turimos žinios leidžia teigti, kad Karolingų laikais Venecijos atsiradimas ir Akvilėjos sunaikinimas Atilos įsiveržimo į Italiją metu buvo tarpusavyje susiję įvykiai, apie tai kalbama ir Paulino iš Akvilėjos poezijoje [49, 142–144]. Taigi Karolingų aplinkoje atsiradusių šaltinių medžiaga perteikia Paulino Minorito žinios kontekstus, kurie atveria tolesnes paieškų perspektyvas.

ATILA IR LIETUVA PAGAL VENGŖŲ KRONIKŲ TRADICIJĄ

Vengrų kronikų tradicijos vertinimas yra pakankamai sudėtingas. Jau pirmojoje išlikusioje kronikoje, parašytoje Vengrijos karaliaus Belos notaro, magistro P., galima išvelgti paralelių tarp hunų ir vengrų, o Atilos valdymo laikais vyksta pirmasis vengrų atsikraustymas į Europą. Šioje kronikoje, kaip ir vėlesniuose vengrų šaltiniuose, Atilos valdymo aprašymas neišplėtotas [41, 2–4]. Kada buvo parašyta ši kronika, nėra iki galo aišku. Įvairūs argumentai leidžia kalbėti ir apie 1 100, ir apie 1200 metus. Problema ta, kad karalius Bela (Bela II, III ar IV) nėra tiksliai identifikuojamas [40, 59–63], o pasakojimo pabaigoje minimas vengrų įsikūrimas Dunojaus baseine neleidžia suvokti, iki kurio chronologinio momento galėjo būti pratęstas naratyvas. Istoriografijoje sutariama, kad veikiausiai tai nebuvo pirmas bandymas rašyti Vengrijos kroniką, prieš tai turėjo būti parašyta ankstyvesnė jos versija [63, 184].

Hunų kronikos atsiradimas vengrų kronikinėje tradicijoje buvo natūralus reiškinys. Jau X a. Europos kronikose hunai ir vengrai buvo tapatinami [53, 12]. Po krikšto vengrai pradėjo konstruoti savo tapatybę, jungdami žinias apie huniškus ir vengriškus motyvus ir skirdami tam daug dėmesio [39, 219]. Tai buvo svarbus tapatybės elementas, o Atila buvo įvardijamas kaip pirmasis vengrų karalius ir didvyris, kuris, priešingai negu romaniškuose kraštuose, buvo vaizduojamas kaip pozityvus herojus ir idealizuotas valdovas [16, 168–171]. Taip Atila tapo neatsiejama vengrų pasakojimų dalimi [52, 127–138].

Šioje temoje vienas sudėtingiausių šaltinių yra vengrų-lenkų kronika, kuri pirmoji paminėjo Lietuvą. Šis paminėjimas nėra tipinis lyginant su kitais vengriškais šaltiniais, kadangi Lietuva yra išskirta iš bendro regiono. Tai rodo, kad tradicija dar tik formavosi, o žinios apie Atilą ir Lietuvą dar nebuvo nusistovėjusios.

[Aquila] contra Lituuam acies movit, quos statim oppressit et omnem terram vastavit [65, 495].

„Atila [Aquila] nukreipė būrius prieš Lietuvą, kurią tuojau pavergė ir visą žemę nusiaubė.“

Problemiškiausia yra kronikos parašymo chronologija. Istoriografijoje daug diskutuota, kada galėjo būti parašyta ši kronika: iš pradžių ji datuota XI–XIV a., tačiau pastaruoju metu linkstama priskirti XIII a. pirmai pusei [14, 5–16]. Nors kronikos datavimas tarp 1221 ir 1234 metų laikytinas atsargiu bandymu apibrėžti, kada ji galėjo būti parašyta [21, 21–22], tai neišsprendžia kitos problemos. Net jeigu laikysime, kad kronika galutinai buvo parašyta XIII a. pirmojoje pusėje, jos modelis aiškiai kompiliacinis. Dirbtinai sujungus atskiras kronikos dalis gauta galutinė pasakojimo versija, tačiau paskutinis kronikos surašymo laikotarpis nesuteikia žinių apie atskirų fragmentų funkcionavimą, pvz., kiek kronikininkas sekė ankstesniais duomenimis (tai neabejotina, nes ištisi kronikos fragmentai perimti iš kitų šaltinių) [35, 355–392]. Todėl galutinis kronikos surašymo laikas ir jos suredagavimas neužkerta kelio klausimui, iš kokių šaltinių ir kokiomis aplinkybėmis buvo perimta medžiaga? Kad tai galėjo būti tiek XI, tiek XII a. šaltiniai, rodo ir ankstesni tyrimai: atskiri fragmentai, patekę į šią kroniką, galėjo būti parašyti kur kas anksčiau, negu buvo suformuotas visas kronikos tekstas.

Vėlesnis vengrų kronikų raidos etapas buvo susijęs su Simono iš Kežos XIII a. paskutiniajame ketvirtyje parašyta kronika. Jame Lietuva Atilos valdymo laikotarpiu minima du kartus, taip pat atkreiptas dėmesys į prūsus. Šis paminėjimas yra labai iškalbingas – jis atskleidžia, kaip kronikininkas matė regioną. Aprašydamas Skitijos kraštą kronikininkas čia nemato Lietuvos ir išskiria tik prūsus. Su geografinėmis realijomis susidūręs kronikininkas jas bando įk kontekstinti (lygindamas su knyginėmis žiniomis):

Regnum itaque ipsum dum adissent, Alpzueros et Prutenos in eo invenerunt habitantes, quibus deletis et expulsis usque hodie illud regnum pacifice dinoscuntur possidere [57, 18].

„Taigi atvykę į tą karalystę jie sužinojo, kad joje gyvena alpidzurai ir prūsai. Kaip žinoma, juos išnaikino ir išvarė, ir iki šios dienos taikiai valdo tą karalystę.“

Šis fragmentas XIV a. Morkaus iš Kalto iliustruotoje vengrų kronikoje buvo perteiktas kiek kitaip:

Regnum igitur ipsum dum adissent Alplozuros, qui nunc Pruteni nuncupantur, in eo habitantes invenerunt. Quibus deletis et expulsis ac occisis, usque hodie ipsum regnum invitis vicinis possidere dignoscuntur [9, 16].

„Taigi tuo metu, kai atvyko į tą karalystę, sužinojo, kad joje gyvena alpidzurai, kurie dabar yra vadinami prūsais. Kaip žinoma, juos išnaikino ir išvarė, ir net išžudė, ir iki šios dienos valdo tą karalystę prieš kaimynų valią.“

Beje, Dubnicos kronikoje ši žinutė visiškai sutampa su Morkaus iš Kalto žiniomis: *Regnum igitur ipsum dum adissent, Alplozuros, qui nunc Pruteni nominantur, in eo habitantes inuenerunt, quibus deletis et expulsis ac occisis usque hodie regnum ipsum inuitis vicinis possidere dinoscuntur* [10, 6]. Abiejų kronikininkų žinios apie regioną yra knyginės ir daugiau nuogirdų lygmens (tą akivaizdžiai rodo žinios evoliucija vengrų kronikose, kai Simono iš Kežos žinutė buvo modifikuota). Prūsus jie sieja su alpidzurais, minimais Jordano *Getikoje*, tačiau tame pačiame regione jie nemato Lietuvos. Be jokios abejonės, Morkus iš Kalto galėjo daugiau žinoti apie Lietuvą, todėl labai keista, kad tuo nepasinaudojo. Tikriausiai siekta neatitrūkti nuo pirminio šaltinio.

Kitas Simono iš Kežos fragmentas yra susijęs su Atilos užkariavimais, kuriame išvardytos Šiaurės Europos tautos, tarp jų ir Lietuva:

(Atila) Abinde Turingiam introgressus in Isnaco curia celebrata super Dacos, Norvagios, Frisones, Litvanos et Prutenos exercitum magnum destinavit, quibus devictis et humiliatis sibi fecit subiu-gari [57, 50].

„Iš ten (Atila) įžengė į Tiuringiją prie Eizenacho, po įvykdyto susirinkimo, pasiuntė didelę kariuomenę prieš danus, norvegus, fryzus, lietuvius ir prūsus, kuriuos nugalėjęs ir pažeminęs pajungė sau.“

Šis šalių sąrašas kartojamas ir vėlesnėse vengrų kronikose. Morkaus iš Kalto kronikoje: *Renod ibidem Colonie transpassato deinde intrans Turingiam apud Ysmacum civitatem, curia sollempni in ipsa celebrata, super Dacos, Norvanos, Frisones, Lytuanos et Prutenos exercitum destinavit, quos devictos sibi fecit deservire* [9, 38–40]; Presburgo kronikoje: *Reno ibidem transpassato Colonie, deinde intrans Turiugam, apud llysinarum ciuitatem curia sollempni in ipsa celebrata super Dacos, Noruanos, Frisones, Lituanos, et Prucenos exercitum destinavit, quos deuictos sibi fecit deseruire* [19, 14]; Dubnicos kronikoje: *Deinde Reno ibidem Colonie transpassato intrauit Turingiam ubi apud Ysnacum ciuitatem et in ipsa curia solempni celebrata, super dacos noruanos, frisones lituanos et Brutenos exercitum destinavit, quos deuictos sibi fecit deseruire* [10, 16] ir vėlesnėse vengrų kronikose.

Minėtas fragmentas atrodytų kaip tipinis Šiaurės Europos šalių išvardijimas apibrėžiant teritoriją nuo Šiaurės jūros iki rytinių Baltijos krantų. Atsižvelgiant į XIII a. realijas, čia

akivaizdžiai trūksta slavų ir vokiečių žemių. Tad kyla klausimas, kada galėjo susiformuoti toks tautų sąrašas? Jeigu kronikininkas manė, kad pateikia Atilos imperijos šiaurines ribas, tuomet kaip čia atsidūrė norvegai ir kodėl nėra Lenkijos, kuri turėjo būti gerai žinoma vengrų kronikininkui? Jokiuose kituose šaltiniuose norvegai nebuvo integruoti į Atilos imperiją. Čia turime du masyvus: danų, norvegų ir fryzų bei baltiškąjį masyvą iš Lietuvos ir prūsų, ir čia baltiškasis masyvas mažiausiai yra pažinusi. Visgi žvelgiant į visumą, šiam fragmentui reikėtų atskiro tyrimo, kuris padėtų išsiaiškinti, kaip Lietuvos vardas atsidūrė šiame sąraše.

Visgi svarbiausias yra paskutinis Lietuvos paminėjimas Simono iš Kežos kronikoje, kuris taip pat yra susijęs su Atila:

His itaque sic peractis V. annis continue in Sicambria requievit speculatoribus suis in mundi quatuor partes distributis. Speculatorum siquidem prima societas ordinatim de Sicambria, in quantum unius clamor ad alium audiri potuisset, Coloniae, Germaniae civitate die ac nocte stare consueverat, altera usque Litvam tertia in Don fluvii litore, quarta vero Iadrae, civitate Dalmatiae stationes faciebat [57, 56].

„Po šių nutarimų penkerius metus be pertraukos išsėjosi Sikambrijoje, o jo šnipai tuo metu buvo paskirstyti į keturias pasaulio dalis. Būtent pirmoji šnipų grupė iš Sikambrijos, išdėstyta balso atstumu, dieną ir naktį palaikė ryšį su Germanijos miestu Kelnu, kita dalis – net su Lietuva, trečia – su Dono upės pakrante, o ketvirta – su Zadaru, Dalmatijos miestu.“

Morkaus iš Kalto kronikoje perteiktos beveik identiškos žinios: *Hiis itaque sic peractis quinque annis Siccambrie requievit speculatoribus suis per mundi quatuor partes destinatis sive distributis. Speculatorum quidem prima societas de Siccambria ordinatim, in quantum unius clamor potuisset ad alium exaudiri, die ac nocte Colonie, Germanie civitate stare consueverat, altera pars usque Lytuam, tertia in littore Don fluvii, id est Etul, sed quarta statio Yadrie, Dalmacie civitate consistebat [9, 50];* kaip ir Presburgo: *Hys itaque sic peractis quinque annis Sycambrie requieuit, speculatoribus suis per mundi quatuor partes destinatis siue distributis. Speculatorum quidem prima societas de Sycambria ordinatiim in quantum unius clamor ad alterum potuisset exaudiri die nocteque Colonie ciuitate stare consueverat; altera pars usque Lituam; tertia in littore Don fluuii, id est Etluil; sed quarta statio Yadrie Dalmacie ciuitate constiterat [19, 16];* taip pat Dubnicos kronikose: *Hys itaque sic peractis quinque annis Sicambrie requieuit speculatoribus suis per mundi quatuor partes delectinatis, siue distributis. Speculatorum quidem prima societas de Sicambria ordinatim in quantum unus clamor potuisset ad alium exaudiri die ac nocte Colonie Germanie slare consueverat. Altera pars usque Lituam, tertia in litore Don fluuy id est Etul, sed quarta statio Yadrie Dalmacie ciuitate consistebat [10, 16–17].*

Nors šios žinios atrodo perdėtos (žvalgų sistema), vis dėlto jos atitinka realijas: Atilos imperija siekė Reiną, Dalmatiją ir Dono upę [plg. 34, 57–58]. Iš tiesų būta ir taikaus Atilos penkerių metų periodo Europoje: 447–451 metais (iki kampanijos į Galiją) Atila neorganizavo žinomų karo žygių [60, 95–124]. Tačiau šios žinios nėra visiškai nepatikimos. Klausimas, ar Atilos reidai ar bent žvalgai galėjo pasiekti Lietuvą, yra sudėtingas, bet nėra neišsprendžiamas. Iš dalies mus nukreipia Vengrijos kronikos, kuriose svarbi vieta tenka Venecijai: šio miesto įkūrimo legenda hunams sunaikinus Akvilėjos miestą yra privaloma Vengrijos kronikų dalis, rodanti glaudžius kultūrinius kontaktus. Ne mažiau svarbi Simono iš Kežos kronikoje esanti nuoroda į Venecijos kroniką (*Veneti siquidem sunt Troiani, ut canit cronica*

Venetorum) [57, 58]. Tai patvirtina, kad žinia keliavo iš Venecijos į Vengriją, taigi pirminio pasakojimo kilmė buvo venecijietiška. Kada tai galėjo įvykti? Galimas paieškų laukas yra platus, kadangi XI a. pirmojoje pusėje Venecijos ir Vengrijos santykiai buvo intensyvūs, tarp Venecijos dožų ir Vengrijos karalių dvarų vyko dinastinės sąjungos, o Vengrijos karalius Petras Orseolas (1038–1041 ir 1044–1046 m.) buvo Venecijos dožo sūnus. Tokie intensyvūs Vengrijos ir Venecijos santykiai buvo iki pat XIII a. ir vėliau.

Palyginę Simono iš Kežos ir Paulino iš Venecijos žinias, matome, kad jos struktūriškai atitinka viena kitą, tačiau Simono iš Kežos žinutė labiau išplėtotą, joje daugiau detalių, ir tai rodo, kad ji yra vėlesnė. Duomenys, kad Simonas iš Kežos naudojo venecijietiška kronika taip pat yra labai svarbūs, kadangi atskleidžia jo kronikos šaltinius. Tad galime neabejoti venecijietiška žinios kilme. Kartu būtina pabrėžti, kad tiek Simonas iš Kežos, tiek Paulinas iš Venecijos naudojo šaltiniu ar šaltiniais, apimančiais bendrą informaciją (pagal chronologiją tai turėjo būti ankstyvesnis negu XIII a. pabaigos šaltinis). Vienintelis žinomas Venecijos kronikų pavyzdys, galėjęs būti tokiu šaltiniu, – Jono Diakono kronika, kurioje, kaip jau minėta, pasakojimas apie Atilą neišliko.

LIETUVA IR HUNAI: ARCHEOLOGINIAI DUOMENYS

Nuo IV a. pabaigos Europoje pasirodę hunai V a. pirmojoje pusėje tapo Europos košmaru. Amiano Marcelino duomenimis, jie kariavo ir savo imperiją kūrė tiek taikiai sujungdami įvairias gentis, tiek užkariaudami ir priversdami jas paklusti [plačiau žr. 43].

Lietuvos ir hunų sąveikos archeologų darbuose nėra naujiena. Kartais apie jas kalbama netiesiogiai (pavyzdžiui, Adolfas Tautavičius Taurapilio „kunigaikščio“ kape rastą kalaviją susiejo su Dunojaus baseinu) [58, 24], o atskirais atvejais tiesiogiai (huniška Atilos laikų sege Vytautas Kazakevičius laiko Plinkaigalio pilkapyno kape Nr. 141 rastą segę su plokštelėmis galuose) [29, 59–62]. Šiuos artefaktus galima laikyti prekybos (net ir netiesioginės) liudininkais, nors jie gali būti ir karo trofėjai. Taip pat egzistuoja nuomonė, kad kai kurie baltai galėjo dalyvauti hunų reiduose [44, 124]. Juolab kad svarbiausias hunų santykių su Lietuvos teritorijoje gyvenusiais žmonėmis liudininkas yra tribriauniai strėlių antgaliai.

Pirmas paskelbtas tribriaunis strėlių antgalis rastas 1940 m. Gedimino kalne. Tuomet jis nesietas su stepių klajokliais ir datuotas vėlyvu laikotarpiu – XI a. ar vėliau [20, 664]. 1957–1960 m. tyrinėjant Aukštadvario piliakalnį rasta daugiau kaip 30 tribriaunių strėlių antgalių (tiesa, pirmoje Aukštadvario tyrimus aprašančioje publikacijoje jie neminimi) [12, 53], kurie vėlesniuose Vytauto Daugudžio darbuose buvo susieti su stepių klajokliais [13, 34], kai šių genčių būriai galėjo pasiekti ir dabartinės Lietuvos vietoves [11, 114]. Visgi didysis persilaužimas įvyko, kai Plinkaigalio kapinyno palaidojimuose buvo aptikti tribriauniai strėlių antgaliai žmonių kūnuose. V. Kazakevičius juos siejo su stepių klajokliais, tačiau patį kontekstą matė hunų ir jų sąjungininkų grupių judėjime [30, 30–31]. Vėlesniuose darbuose jis vengė tiesioginės šių antgalių sąsajos su hunais, akcentuodamas smurtinę mirtį ir priskirdamas juos klajoklių gentims [32, 79–80]. Tribriaunius strėlių antgalius ir hunų atakas susiejo Valdemaras Šimėnas 1989 m. išsakytuose teiginiuose [71, 72–74].

Nors V–VIII a. Lietuvos archeologijos paminkluose strėlių antgaliai nėra dažnas radinys [59, 146], į juos buvo atkreiptas dėmesys. Aprašydamas ir klasifikuodamas šiuos radinius V. Kazakevičius išskyrė du variantus (rombo ir siauro lapelio formos). Tokie stepių klajokliams priskirtini strėlių antgaliai yra aptinkami nuo Vengrijos iki Sibiro. Lietuvoje rasti tribriauniai strėlių antgaliai datuojami I tūkstantmečio viduriu. Tiek piliakalniuose, tiek laidojimo paminkluose aptikti strėlių antgaliai liudija smurtinę žmonių mirtį. Šie

strėlių antgaliai rasti Aukštadvario, Kernavės, Radžiūnų, Vilniaus, Kunigiškių-Pajevonių ir Plinkaigalio archeologiniuose paminkluose [31, 28–39].

Esmines išvalgas šioje srityje pateikė Aleksejus Luchtanas, žvelgdamas per V a. vidurio karo Lietuvoje prizmę ir bandydamas sujungti šiuos strėlių antgalius su konkrečia etnine grupe – hunais. A. Luchtanas pabrėžė, kad užpuolikų įsiveržimą galima įvardyti kaip itin žiaurų, kai negailestingai buvo žudomi vaikai ir senoliai siekiant palaužti pasipriešinimą. Taip įsiveržti galėjo vienas iš Atilos (434–453 m.) hunams priklausančių būrių. Kartu jis kelia labai svarbų klausimą – kiek toli į šiaurę tęsėsi Atilos imperija: pateikti argumentai rodo, kad ji galėjo priartėti ar netgi siekti Baltijos pajūrį. Net jeigu ji siekė tik Tiuringijos ir pietines Lenkijos žemes, iki Lietuvos hunų būriams jau buvo nebetoli, ir likęs kelių šimtų kilometrų atstumas, ypač žiemą, raiteliams galėjo būti įveikiamas (palyginama su totorių-mongolų įsiveržimais žiemą XIII a.). Hunų grupė nebūtinai turėjo būti didelė ir ji galėjo būti sunaikinta Lietuvoje. Kaip argumentas pasitelktos ir Taurapilio kunigaikščio įkapės, kurių kilmė – Dunojaus slėnis, t. y. ten, kur buvo Atilos imperijos centras. A. Luchtanas pabrėžė ir tai, jog V a. vidurio karas Lietuvoje sukėlė reakciją – pagausėjo piliakalnių-slėptuvių, susiformavo profesionalių karių sluoksnis [70, 15–20]. Vėlesniuose darbuose kartojamos tezės apie hunų antpuolius Lietuvoje [37, 46], tačiau, kalbant apie klajoklius (tarp jų paminint hunus), yra ir atsargesnių vertinimų [38, 56–58]. Pavyzdžiui, teigiama, kad tribriauniai strėlių antgaliai galėjo būti migracijos, kurią paskatino subyrėjusi Atilos valstybė, artefaktai [33, 201; 207].

Požicija, jog šie strėlių antgaliai galėjo ir nepriklausyti hunams, išsakyta ir Lietuvos istoriografijoje. Gintautas Zabiela juos vertino labai atsargiai – jis kėlė klausimą, kokia klajoklių gentis, įėjusi į hunų sąjungą, galėjo atnešti šiuos antgalius [67, 49]. Eugenijus Jovaiša šiuos strėlių antgalius bando sieti su akacirų gentimi, minima Jordano *Getikoje* [24, 5–16]. Manvydas Vitkūnas mano, kad tribriauniai strėlių antgaliai gali būti ne tik hunų ar akacirų, bet ir VI a. avarų puolimo pėdsakai, spėdamas, kad būta tiek hunų, tiek avarų antpuolių [64, 9–10]. Egzistuoja nuomonė, kad šie strėlių antgaliai net nebūtinai yra stepių klajoklių, o tik techniką iš jų perėmusių miško zonos gyventojų (germanų ar slavų) kontaktų su lietuviais artefaktai [6, 104–122].

Su hunais buvo susieta antroji Didžiojo tautų kraustymosi banga, kurios atgarsiai pasiekė ir Lietuvą. Nors neižvelgta didelių puolimo požymių, tačiau pabrėžiama, kad vyko klajoklių reidai. Kaip vienas iš tokių įvykių ženklų minimi tribriauniai strėlių antgaliai, kurie demonstruoja smurtą. Arvydas Malonaitis šių procesų griežtai neskirsto pagal etninį principą. Baltams nebūdingi tribriauniai strėlių antgaliai galėjo priklausyti ne tik Atilos hunams, bet ir šalia baltų gyvenusioms akacirų gentims. Iš kitos pusės – būta ir kitokių kontaktų su hunais, tad Lietuva galėjo pajusti ir žlugusios Atilos imperijos sukeltą migraciją [42, 129–130].

Pagal V. Šimėno koncepciją, akacirai – klajoklių gentis, priskiriama hunų genčių grupei. Nors būtent šios genties įsiveržimai į Lietuvą dėl jų geografinio artumo buvo labiausiai tikėtini, juos reikia matyti kaip visą hunų gentinį organizmą. Ir Atilos vaidmuo čia gali būti didžiulis. Savo pakilimo metu hunų antpuoliai galėjo pasiekti Rytų Lietuvos žemes bei Užnemunę, ir tai visiškai sutampa su Atilos, kaip karalių karaliaus, nukariavusio daugybę tautų ir genčių, įvaizdžiu [55, 107–108].

Didysis tautų kraustymasis ir tribriaunių strėlių antgalių klausimas paliestas ir Ilonos Vaškevičiūtės parašytame Lietuvos istorijos skyriuje. Priešingai negu daugelis tyrinėtojų, ji tribriaunių strėlių antgalių nesieja su hunais, tačiau fiksuoja klajoklių įsiveržimus į Lietuvą. Tribriaunius strėlių antgalius ji priskiria avarams. Jos nuomone, tarp Nemuno ir Dniepro rasti strėlių antgaliai turi būti avariškos kilmės [61, 195–197].

L. V. Kurilos disertacijoje hunai laikomi bendraeuropinio konteksto dalimi. Jų poveikį Lietuvoje signalizuoja tribriaunių strėlių antgalių radimvietės, o padariniai matomi ir regiono mastu (pvz., sunykusi Černiachovo kultūra). Keliamas klausimas, ar hunų valdžia vyravo Lietuvos žemėse, ar ji buvo labiau epizodinė (antpuoliai, duoklės rinkimas). Tai keitė Lietuvos visuomenę – pastebima ženkliai militarizacija ir socialinė diferenciacija [36, 144–146].

E. Jovaiša, nors ir ne itin nuosekliai, palietė hunų klausimą aisčių proistorės kontekste. Jis hunus mato kaip gotų kaimynus Skitijoje [25, 114; 268]. Taigi hunai pirmiausia yra geopolitinis veiksnys, paveikęs kitus etnogenezės procesus visame regione, sudaręs prielaidas genčių judėjimui [26, 47–49]. Hunų įsiveržimas į Europą IV a. pabaigoje nulėmė Didžiąją aisčių migraciją. Pirmiausia (372 m.) jie veržėsi į alanų gyvenamąsias vietas, paskatindami juos migruoti, vėliau (375 m.) pavergė ostgotus, o vestgotus (376 m.) privertė trauktis į Trakiją. Išskiriamas Atilos valdymas ir hunų aktyvumas jo metu. Hunų galia krenta po Atilos mirties, 455 m. jie buvo sumušti [27, 253; 256; 260, 264]. Toks bendras Rytų Europos vaizdas, tačiau detalės Lietuvoje skiriasi: matydamas didelę hunų įtaką regione, V a. Plinkaigalio kapinyno stepių tautų radinius jis linkęs sieti su akacirų gentimi [28, 69–70].

Dėl šios priežasties E. Jovaiša sulaukė kritikos: jo hipotezė apie akacirų įsiveržimą į Lietuvą laikoma mažai tikėtina, nors Jordanas ir mini juos gyvenus aisčių kaimynystėje. Siūloma alternatyva – hunų įsiveržimas, kadangi būtent jų aktyvumas drebino visą Europą V a. pirmojoje pusėje. Tiesa, teiginys išsakytas kaip retorinis klausimas, pasiliekančias abejonei [3, 367–368]. Visgi hunų veiksnys Lietuvos etnogenezėje yra pakankamai aiškiai konstatuojamas [plg. 69, 29], jų žygiai į Lietuvą laikomi tam tikra istoriografinė konstanta, nors ir su tikėtumo požymiais [plg. 56, 279], o tribriauniai strėlių antgaliai tapo V a. kultūrinio sluoksnio indikatoriumi [62, 160].

Tokia situacija archeologijos moksle neleidžia daryti vienareikšmių išvadų. Nors tribriauniai strėlių antgaliai siejami su stepių klajokliais, akivaizdu, kad nėra konsensuso, su kuriais stepių klajokliais juos reikėtų sieti. Hunų veiksnys yra matomas, tačiau kartu įžvelgiamos ir alternatyvos. Visgi bandymai rekonstruoti hunų įsiveržimą į Lietuvą yra geriau argumentuoti, nors ir jiems reikia atskirų tyrimų, kad būtų išanalizuota tiek medžiaga apie regioninius kontaktus, tiek ir specifinė tribriaunių strėlių antgalių problematika.

APIBENDRINIMAS

Atilos ir Lietuvos ryšiai seniai buvo žinomi iš vėlyvos vengrų kronikų tradicijos, tačiau Lietuvos mokslas nerado metodologinių prieigos būdų, kaip suteikti kontekstą šiems duomenims. Dar didesnė problema – tribriaunių strėlių antgalių, rastų Lietuvoje, priskyrimas hunams. Tai nebuvo importas, o militaristinio susidūrimo artefaktai, kurie patvirtino, kad hunų įsiveržimas į Lietuvą buvo realijos, kurių negalime ignoruoti.

Vengrų kronikų analizė atvėrė galimybę ieškoti platesnio žinių lauko, iš kurio buvo perimta informacija apie Atilą ir jo santykius su Lietuva. Tokie duomenys, nors ir vėlyvi, rasti Venecijos kronikų tradicijoje. Akivaizdu, kad duomenys yra ankstesni nei turimi išlikę šaltiniai: bent vienas šaltinis buvo ankstesnis negu XIII a. ar net ir XII a. (datuojant pagal vengrų-lenkų kroniką). Tuo metu nei lenkų, nei vokiečių kronikos (išskyrus Kveldinburgo analus) Lietuvos dar nemini. Turimi šaltiniai leidžia teigti, kad tokios žinios galėjo būti užrašytos jau VIII amžiuje. Lieka atviras klausimas, ar buvo ankstyvas Atilos žygių aprašymas, kuriame minima Lietuva? Tam buvo visos prielaidos: hunų įsiveržimo (ar įsiveržimų) į Lietuvą faktas, patvirtintas archeologinės medžiagos, išplėtoti pasakojimai apie Atilos gyvenimą (ne tik Pauliaus Diakono Romos istorijoje), užrašyta Atilos žygio į Akvilėją ir

Venecijos įkūrimo legenda. Šie duomenys galėjo būti užfiksuoti ir dar anksčiau, tačiau reikia atsižvelgti į rankraščių sklaidą ir jų išlikimą.

Labiausiai tikėtina, kad žinios apie Lietuvą, susijusias su Atila, venecijietiškos kronikoje galėjo būti užrašytos X–XI a. sandūroje, kai buvo rašoma Jono Diakono kronika, tačiau neišlikusi kronikos pradžia neleidžia šio spėjimo paversti istorijos faktu. Nėra aišku, kaip Lietuvos vardas galėjo patekti į venecijietiškas kronikas. Vienintelis paaiškinimas – tai atspindi realius istorijos procesus, kurie galėjo būti užfiksuoti tiek X–XI a. sandūroje, tiek ir anksčiau, tačiau tai minintys šaltiniai nepasiekė mūsų dienų.

IŠVADOS

1. Lietuvos vardas venecijiečių tradicijoje, kurioje buvo pirminis pasakojimas apie Atilos siunčiamus žvalgus į keturias pasaulio šalis, turėjo būti užrašytas X/XI–XII a., kada formavosi ir funkcionavo Venecijos kronikų tradicija. Tačiau turimi duomenys neleidžia atmesti ir anksčiau užrašymo tikimybės.

2. Teiginys „Lietuvos vardas pirmą kartą paminėtas 451 metais“ yra pagrįstas vėlyvų šaltinių grupe, kurią galima paremti archeoliniais ir filologiniais duomenimis. Siekiant geriau pažinti 451 m. kontekstus, būtini kompleksiniai tyrimai.

Gauta 2025 08 14
Priimta 2025 09 20

Literatūra

- [1] *1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija*. Sudarė I. Leonavičiūtė. Vilnius: Aidai, 2006.
- [2] *Andree Danduli ducis venetiaram Chronica per extensum descripta: aa. 46-1280 d.C.* (ser. *Rerum italicarum scriptores*). Ed. E. Pastorello. Bologna: Nicola Zanichelli, 1938–1958.
- [3] BARANAUSKAS, Tomas. Aisčių praeities keliais. *Lituanistica*, 2022, t. 68, Nr. 4, p. 360–370.
- [4] BERTO, Luigi Andrea. *Early Medieval Venice: Cultural Memory and History*. London–New York: Routledge, 2021.
- [5] BERTO, Luigi Andrea. *The Political and Social Vocabulary of John the Deacon's 'Istoria Veneticorum'*. Turnhout: Brepols, 2013.
- [6] BITNER-WRÓBLEWSKA, Anna; KONTNY, Bartosz. Controversy about three-leaf arrowheads from Lithuania. *Archaeologia Lituana*, 2006, Vol. 7, p. 104–122.
- [7] BOTANA, Federico. The Making of L'Abreujamen de las estorias (Egerton MS. 1500). *The Electronic British Library Journal*, 2013, Vol. 16, p. 1–32.
- [8] CANALE, Martino da. *Les estoires de Venise: cronaca veneziana in lingua francese dalle origini al 1275*. Ed. A. Limentani. Firenze: Leo S. Olschki editore, 1973.
- [9] *Chronica de gestis Hungarorum e codice picto saec. XIV = Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex* (ser. *Central European Medieval Texts*). László Veszprémy. Ed. J. M. Bak. Budapest: Central European University Press, 2018.
- [10] *Chronicon Dubnicense. Historiae Hungaricae. Fontes Domestici, Pars prima: Scriptores*. Vol. 3. Ed. M. Florianus. Lipsiae: F. A. Brockhaus 1884.
- [11] DAUGUDIS, Vytautas. Aukštadvario apylinkių proistorė. *Aukštadvaris*. Vyr. red. K. Račkauskas ir komisija. Vilnius: Tėviškės pažinimo fondas, 2002, p. 100–133.
- [12] DAUGUDIS, Vytautas. Aukštadvario piliakalnio įtvirtinimai ir pastatai. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, 1962, t. 1 (12), p. 43–69.
- [13] DAUGUDIS, Vytautas. Auštadvario piliakalnis. *Mokslas ir gyvenimas*, 1986, Nr. 4 (342), p. 34.

- [14] FORTINI Brown, Patricia. *Venice and Antiquity. The Venetian Sense of the Past*. New Haven: Yale University Press, 1996.
- [15] GIVEN, John. *The Fragmentary History of Priscus: Attila, the Huns and the Roman Empire, AD 430-476*. Merchantville: Evolution Publishing, 2005.
- [16] GRZESIK, Ryszard. *Kronika węgiersko-polska z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1999.
- [17] GUDAVIČIUS, Edvardas. „Lietuvos“ vardas XI–XII a. I pusės šaltiniuose. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, 1983, Nr. 3 (84), p. 79–88.
- [18] GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo keliais*. Sudarė R. Petrauskas, A. Bumblauskas. Vilnius: Aidai, 2002.
- [19] *Historiae Hungaricae. Fontes Domestici: Scriptores*. Vol. 4: *Chronica minora*. Ed. Mathias Florianus. Budapest: S.L., 1885.
- [20] HOLUBOVIČIAI, Elena ir Vladimiras. Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas. *Lietuvos praeitis*, 1941, t. 1, sąs. 2, p. 649–691.
- [21] HOMZA, Martin. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava: Post Scriptum, 2009.
- [22] Iohannis Diaconi Chronicon Venetum et Gradense, *Monvmenta Germaniae historica. Scriptores*. T. VII: *Chronica et gesta aevi Salici*. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae: Impensis Bibliophilii Hahniani, 1846, p. 1–47.
- [23] JORDANAS. *Apie getų kilmę ir žygius, arba Getika = De origine actibusque getarum, seu Getica*. Vertė V. Gerliakienė, mokslinė redakcija D. Alekno. Vilnius: Žara, 2017.
- [24] JOVAIŠA, Eugenijus. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 2006, t. 64, p. 5–16.
- [25] JOVAIŠA, Eugenijus. *Aisčiai*. T. 1: *Kilmė*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas-Lietuvos mokslų akademija, 2013.
- [26] JOVAIŠA, Eugenijus. *Aisčiai*. T. 2: *Raida*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvos mokslų akademija, 2014.
- [27] JOVAIŠA, Eugenijus. *Aisčiai: Lietuvių ir Lietuvos pradžia*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvos mokslų akademija, 2016.
- [28] JOVAIŠA, Eugenijus. *Kapai ir žmonės. Aisčiai, romėnai, gotai ir kitos istorijos*. Vilnius: Unseen Pictures, 2020.
- [29] KAZAKEVIČIUS, Vytautas. Baltų-hunų genčių ryšių liudininkė. *Muziejai ir paminklai*, 1983, t. 5, p. 59–62.
- [30] KAZAKEVIČIUS, Vytautas. Didžiojo Tautų kraustymosi atspindžiai. *Mokslas ir gyvenimas*, 1982, Nr. 8, p. 30–31.
- [31] KAZAKEVIČIUS, Vytautas. *Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius)*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.
- [32] KAZAKEVIČIUS, Vytautas. *Plinkaigalio kapinynas*. Monografija. Ser. „Lietuvos archeologija“. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- [33] KAZANSKI, Michel. Les Armes Baltes et Occidentales dans la zone forestiere de l'Europe Orientale a l'epoque des grandes migrations. *Archaeologia Baltica*, 2000, Vol. 4, p. 199–212.
- [34] KELLY, Christopher. *The End of Empire: Attila the Hun and the Fall of Rome*. New York–London: W. W. Norton & Company, 2009.
- [35] KĘTRZYŃSKI, Wojciech. O kronice węgiersko-polskiej (Vita sancti Stephani, regis Ungariae, ungarico-polona). *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*. Serya II, 1897, Vol. 11, p. 355–392.

- [36] KURILA, Laurynas Vytis. Socialinė organizacija Rytų Lietuvoje III–XII a. (laidojimo paminklų duomenimis). Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009).
- [37] LUCHTANAS, Aleksas; VĖLIUS, Gintautas. Archeologinių tyrinėjimų Kernavėje istorija. *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*. Ser. „Lietuvos valsčiai“. Vyr. red. S. Buchoveckas. Vilnius: Versmė, 2005, p. 43–51.
- [38] LUCHTANAS, Aleksas; VITKŪNAS, Manvydas. Kernavės gynybinis kompleksas. *Karo archyvas*, 2004, t. 19, p. 30–83.
- [39] MACARTNEY, Carlile A. *Studies on Early Hungarian and Pontic History*. Ed. L. Péter, L. Czigány. London and New York: Routledge, 1999.
- [40] MACARTNEY, Carlile A. *The Medieval Hungarian Historians: A Critical & Analytical Guide*. Cambridge: Cambridge University Press, 1953.
- [41] Magistri P. Belae regis notarii Gesta hungarorum. *Historiae Hungaricae. Fontes Domestici, Pars prima: Scriptores*. Vol. 2. Ed. M. Florianus. Lipsiae: F. A. Brockhaus 1881.
- [42] MALONAITIS, Arvydas. Baltai ir didysis tautų kraustymasis. *Lietuva iki Mindaugo*. Red. E. Jovaiša, A. Butrimas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 127–130.
- [43] MÄNCHEN-HELFEN, Otto. *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*. Hrsg. M. Knight. Berkeley: University of California Press, 1973.
- [44] MICHELBERTAS, Mykolas. *Papрудžiai: žemaičių karinio elito kapinynas*. Ser. „Archaeologia Lituana“. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.
- [45] *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum*. Vol. 49: *Pavli Historia Romana*. Ed. H. Droysen. Berolini: Weidmannos, 1879.
- [46] *Monvmenta Germaniae historica. Avctorvm antiqvissimorum*. T. VIII: *Gai Sollii Apollinaris Sidonii epistvlae et carmina*. Ed. Ch. Lvetjohann. Berolini: Weidmannos, 1887.
- [47] *Origo Civitatum Italiae seu Venetiarum (Chronicon Altinate et Chronicon Gradense)*. Ser. „Fonti per la storia d’Italia“. Ed. R. Cessi. Rome: Tipografia del Senato, 1933.
- [48] Paolino Minorita da Venezia, vesc. di Pozzuoli. *Satirica historia rerum gestarum mundi*. *Biblioteca Apostolica Vaticana*, sign – Vat. lat., 1960.
- [49] Paulini Aquileiensis. *Versus de destructione Aquilegiae numquam restaurandae*. *Monvmenta Germaniae historica. Poetarvm latinorum Medii Aevi*. T. 1: *Poetae latini aevi Carolini*. Ed. E. Dümmler. Berolini: Weidmannos, 1881, p. 142–144.
- [50] POBŁOCKI, Leon von. Kritische Beitrage zur altesten Geschichte Litaunes. *Altpreußische Monatschrift*, 1880, Vol. 17, p. 33–73.
- [51] Prosperi Tironis *Epitoma chronicon*, *Monvmenta Germaniae historica. Avctorvm antiqvissimorum*. T. IX: *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*. Ed. Th. Mommsen, (Berolini: Weidmannos 1892), p. 341–485.
- [52] RADY, Martyn. Attila and the Hun Tradition in Hungarian Medieval Texts. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Ser. „Central European Medieval Texts. Subsidia“, 1. Ed. J. M. Bak and L. Veszprémy. Budapest: Central European University Press, 2018, p. 127–138.
- [53] RADY, Martyn. Recollecting Attila: Some Medieval Hungarian Images and Their Antecedents. *Central Europe*, 2003, Vol. 1 (1), p. 5–17.
- [54] SHEPHERD, William Robert. *Historical atlas*. New York: H. Holt and company, 1911.
- [55] ŠIMĖNAS, Valdemaras. *Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006.
- [56] SIMNIŠKYTĖ, Andra. Kupiškio (Aukštupėnų) piliakalnis: teorinės prielaidos ir tyrimų rezultatai. *Lietuvos archeologija*. T. 46. Ats. red. A. Čivilytė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 255–288.

- [57] *Simonis de Kéza. Gesta Hungarorum = Simon of Kéza. The Deeds of the Hungarians.* Ser. „Central European Medieval Texts“. Ed. F. Schaer, L. Veszprémy. Budapest: Central European University Press, 1999.
- [58] TAUTAVIČIUS, Adolfas. Taurapilio „kunigaikščio“ kapas. *Lietuvos archeologija*. T. 2: *Pirmykštės bendruomenės irimas*. Ats. red. R. Volkaitė-Kulikauskienė. Vilnius: Mokslas, 1981, p. 18–43.
- [59] TAUTAVIČIUS, Adolfas. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*. Vilnius: Pilių tyrimų centras „Lietuvos pilys“, 1996.
- [60] THOMPSON, Edward Arthur. *A history of Attila and the Huns*. Oxford: Clarendon press, 1948.
- [61] VAŠKEVIČIŪTĖ, Ilona. Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis. *Lietuvos istorija*. T. II: *Geležies amžius*. Red. G. Zabiela. Vilnius: Baltos lankos, 2007, p. 173–298.
- [62] VENGELIS, Rokas. Rytų Lietuvos gyvenvietės I–XII a. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.
- [63] VESZPRÉMY, László. ‘More paganism’: Reflections on the Pagan and Christian Past in the *Gesta Hungarorum* of the Hungarian Anonymous Notary. *Historical Narratives and Christian Identity on a European periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200)*. Ed. I. H. Garipzanov. Turnhout: Brepols Publishers, 2011, p. 183–204.
- [64] VITKŪNAS, Manvydas. Baltų karybos viduriniame geležies amžiuje (V–VIII a.) bruožai. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 6–47.
- [65] Węgiersko-Polska kronika. *Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. Vol. 1. Ed. A. Bielowski. Lwów: N. W., 1864.
- [66] WILLIAMS, Jennifer. *Etsel der ríche: The depiction of Attila the Hun in the literature of medieval Germany: with reference to related Byzantine, Italic, Gallic, Scandinavian and Hungarian sources (450–1300)*. PhD dissertation. Belfast: Queen’s University Belfast, 1979.
- [67] ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius: Diemedis, 1995.
- [68] ZINKEVIČIUS, Zigmąs. Lietuvos vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose tūkstantmetis ir lietuvių kalbos mokslas. *Lituanistica*, 2009, T. 55, Nr. 3–4 (79–80), p. 116–126.
- [69] ŽULKUS, Vladas. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Monografija. Vilnius: Versus Aureus, 2004.
- [70] ЛУХТАН, Алексей. Война V века в Литве. *Гістарычна – археалагічны зборнік. Т. 11: Беларусь у сістэме Еўрапейскіх культурных сувязяў*. Укл. А. А. Мяцельскі, А. М. Мядзевеў. Мінск: Інстытут історыі АН Беларусі, 1997, с. 15–20.
- [71] ШИМЕНАС, Волдемарас. Великое переселение народов и балты. *Археология и история Пскова и Псковской земли: Тезисы докладов предстоящей научно-практической конференции 1989 г.* Ред. В. В. Седов. Псков: Институт археологии Академии наук СССР, 1990, с. 72–74.

VYTAS JANKAUSKAS

The Problem of Reference to Lithuania in 451

Summary

Finding Paulinus Minoritus's world history, which mentions Lithuania, in the Vatican Apostolic Library necessitates a contextualisation of this reference, which claims that Attila sent scouts to Lithuania. The description is given before Attila's campaign in Italy and is also based on Andrea Danduli's chronicle dated 451. Variants of this description are also known from the Hungarian chronicle tradition. Looking at the sources as a whole, it is most likely that this information could have come from the beginning of John the Deacon's Venice chronicle that has not survived, or from some other source, the origin of which should be sought in a period earlier than the twelfth century.

It should be noted that the context of this information, wherein the Venetians linked the founding of their city with the destruction of Aquileia, the legend of the Venetians' origin in Troy, Attila's conquests, and the expanded narrative about Attila, shows that all of this contextual information was already in use in the eighth century. The available sources do not clarify whether the story of Attila sending his scouts to Lithuania was also in circulation at that time.

However, when talking about the contacts between Lithuania and the Huns, it is important to note that they are also attested by archaeological evidence. The three-leaf arrowheads found in Lithuania indicate that the forces of the Huns or the tribes subordinate to them may have reached Lithuania. Most archaeologists agree that this was an invasion, and some speak of Attila's contingents. Thus, the historical source (Paulinus's history) can be supported by archaeological data.

This leads to the conclusion that the name of Lithuania may have been mentioned as early as the fifth century, but comprehensive research is needed to confirm this.

Keywords: Huns, Attila, Venice, Hungary, the year 451, three-leaf arrowheads